

DAN BLOTT*

**MIASTA PASA NADMORSKIEGO. URBANISTYCZNE
ZJAWISKO ANGIELSKIEGO KURORTU NADMORSKIEGO
ORAZ SPEKULACJE NA TEMAT JEGO PRZYDATNOŚCI**

**SEA SPACE & THE STRIP CITY.
THE URBAN PHENOMENON OF THE ENGLISH SEASIDE
RESORT AND SPECULATIONS FOR ITS FUTURE****Streszczenie**

Niniejszy artykuł dotyczy szczególnej formy urbanizacji – angielskiego miasta nadmorskiego, jego rozwoju, upadku i poszukiwania scenariuszy urbanistycznych na przyszłość, które: biorą pod uwagę niepowtarzalność krajobrazów nadmorskich i ich atrakcyjność dla osadników miejskich; wymagają ambicji, warunku wstępnego w czasie bezprecedensowej ekspansji przemysłowo-komunikacyjnej; tworzą nowe terytoria programowe między miastem a wodą.

Słowa kluczowe: zrównoważony projekt, miejski projekt

Abstract

This paper is about a particular form of urbanization – the English seaside town, its growth, decline and the search for urban scenarios for its future, which attempt to: acknowledge the uniqueness of coastal landscapes and their propensity to attract urban settlement, search for a level of ambition, once a prerequisite during a time of unprecedented industrial and transportational expansion, create new programmatic territories between city and water.

Keywords: sustainable design, urban design

---

* Arch. Dan Blott, Uniwersytet w Portsmouth, Szkoła Architektury.

1. Wstęp

Niniejszy artykuł dotyczy szczególnej formy urbanizacji – angielskiego miasta nadmorskiego, jego rozwoju, upadku i poszukiwania scenariuszy urbanistycznych na przyszłość, które:

- biorą pod uwagę niepowtarzalność krajobrazów nadmorskich i ich atrakcyjność dla osadników miejskich,
- wymagają ambicji, warunku wstępnego w czasie bezprecedensowej ekspansji przemysłowo-komunikacyjnej,
- tworzą nowe terytoria programowe między miastem a wodą.

W dyskusji biorą udział opiekunowie naukowci i studenci „Przestrzeni morskiej” – jednej z 4 pracowni projektowych na poziomie magisterskim w Szkole Architektury przy Uniwersytecie Portsmouth. Pracownia korzysta z regionu nadmorskiego między Southampton a Hastings jako „bazy studialnej”, w której analizuje się warunki i spekuluje na temat przyszłości unikatowego pasa zurbanizowanego i „rekreacyjnego” krajobrazu. Przez ostatnie dwa lata pracownia zajmowała się Hastings i Eastbourne, a w bieżącym roku rozpoczęła badania wyspy Hayling, których wyniki zamierza opublikować w późniejszym terminie.

2. Zarys sytuacji

Wyspiarski naród Zjednoczonego Królestwa jest blisko związany z linią między lądem a morzem, a wizyta w nadmorskim miasteczku wywołuje przede wszystkim uczucie nostalgii¹. Wybrzeże przez dwieście lat odgrywało główną rolę w angielskiej kulturze rekreacyjnej. W XVIII wieku do rozwoju kurortów przyczynił się trend prozdrowotny. W XIX wieku i na początku XX wieku dostęp do nadmorskich miast zwiększył się dzięki przyspieszeniu komunikacji i odpowiedniemu prawodawstwu². Pod koniec okresu kurorty były już w pełni ukształtowane, a regularne wycieczki weekendowe stały się częścią kultury wszystkich klas społecznych. Rozwój architektury nadmorskiej, nierzadko odważnej i idiosynkratycznej, przerwał wybuch II wojny światowej.

W latach 60. turystyka masowa zaczęła rozwijać się w innych regionach, co doprowadziło do upadku znacznej części gospodarki nadmorskiej³. Obecnie problemem niedoinwestowania nadmorskich miasteczek zajmuje się wiele organizacji⁴.

Miasta nadmorskie wyróżniają się niepowtarzalnym klimatem, odizolowaniem, wiekowością i niestałą ludnością. Znajdują się dosłownie na granicy. Odzysk takich miejsc wymaga rozwiązań nietypowych czy wręcz radykalnych – projektanci muszą wychodzić poza granice konwencjonalnych precedensów.

3. Miasta pasa nadmorskiego

Rozwój budownictwa na wybrzeżu południowo-wschodnim ograniczają chronione tereny na północy⁵, które zostawiają mu 160 km linii brzegowej – można powiedzieć, że był to zwiastun międzynarodowej natury dzisiejszej zabudowy wybrzeża⁶. Ów długi i wąski amalgamat miast nadmorskich, portów, przedmieść, wiejskich enklaw, gett demograficznych, niedoinwestowanych infrastruktur, rojnych przystani i zaniedbanych promenad zyskał nazwę pasa nadmorskiego.

„Formalne” lub skoordynowane zainteresowanie pasem nadmorskim jest jednak niewielkie⁷, dlatego nie spełnia on wymogów wyodrębnionej całości miejskiej⁸.

Jesteśmy przekonani, że ze względu na swe właściwości i potencjał pas nadmorski zasługuje na uwagę i przeprowadzenie gruntownych badań.

4. Lokalizacje

Hastings

Hastings zdobyło znaczenie strategiczne w czasach Wilhelma Zdobywcy, a w średniowieczu stało się ważnym portem. Potem rozwijało się jako ekskluzywny kurort, a wraz z nastaniem kolei szybko wyrastały tu promenady, wspaniałe hotele i eleganckie wille. Zachowała się duża część dziedzictwa, ale w ostatnich dziesięcioleciach miasto poważnie podupadło.

SEEDA, która powołała firmę budowlaną założoną przez grupę specjalną Hastings i Bexhill⁹, przeprowadza obecnie program odzysku. Dzięki temu w mieście powstały znaczące projekty budowlane. Wykupiono rozległe place i wybrano osiedla do odzysku.

Eastbourne

Eastbourne stało się modnym kurortem w drugiej połowie XIX wieku. Rozległe ulice świadczą o tym, że miasto wyrosło na terenie pastwisk. Właściwości miasta pozwoliły mu oderwać się od starszych sąsiadów. Dzisiaj dzieje się podobnie, a miasto wyróżnia nie tyle stan zaniedbania, ile wysoki odsetek starszych mieszkańców.

Ekspansja Eastbourne w ostatnich latach w pewnym stopniu wyrównała strukturę demograficzną. Niektórzy jednak posądzają takie rozwiązania o brak planów długoterminowych¹⁰. Poszukuje się szerszej i elastyczniejszej wizji kurortu nadmorskiego.

5. Precedensy i kontekst

Poza powyższymi lokalizacjami studenci zapoznali się z innym modelem urbanistyki nadmorskiej oraz krytycznymi ideami miejsca i autentyczności.

Dobry przykład miasta zmieniającego oblicze swego wybrzeża – wioska olimpijska na Forum 2004 – aby odnowić swe związki z morzem, stanowi Barcelona. Ukazuje również wartość miejskiego systemu społeczno-infrastrukturalnego – sieć Cerda – w odniesieniu do potrzeby urbanistycznego rozwoju wybrzeża.

Na drugim roku studenci mogli krytycznie rozważać zarówno unikatowość krajobrazów nadmorskich, jak i dążenie kurortu do „identyczności”. W tym świetle omawiano dwa dzieła krytyczne: *Fenomen miejsca* Christiana Norberga Schulza oraz *Podróże w nadrealności* Umberto Eco. Pierwsze z nich rozważa kwestię naszego rozumienia „autentycznego charakteru” miejsca, drugie zaś kwestionuje rozróżnienie pomiędzy autentycznością a fałszerstwem.

Doprowadziło to do przeprowadzenia krótkiej analizy różnych paradygmatów rekreacyjnych, w tym Coney Island, miasta Seaside na Florydzie, Forum 2004 w Barcelonie oraz plaży rekreacyjnej w Blackpool. Wszystkie działania miały na celu umożliwienie krytycznego zrozumienia związków między rekreacją a urbanizacją.

6. Projekty

Projekty studenckie wykorzystywały i kwestionowały niektóre aspekty odzysku i strategii planistycznych. Krytyczne spojrzenie na działalność SEEDA w Hastings może np. zasugerować, że postrzega ona powstawanie nowych budynków jako zjawisko kluczowe do przeprowadzania odzysku urbanistycznego, a nie tworzenia nowych przestrzeni miejskich związanych z nowymi infrastrukturami.

13 projektów przedłożonych przez grupę dyplomową, z których 4 przedstawiamy poniżej, oparto na takich strategiach, analizując oba miasta w szerszym kulturowym, politycznym i geograficznym kontekście pasa nadmorskiego.

Zbadano i zaprojektowano szereg połączonych terytoriów programowych jako przestrzeni miejskich, które:

- wykorzystywały charakter nadbrzeża,
- zostały scharakteryzowane przez istniejące i nowe budynki,
- pozytywnie zredefiniowały istniejącą demograficzną charakterystykę miasta,
- podkreślały i charakteryzowały istniejące i potencjalne punkty wjazdowe,
- manipulowały krajobrazem styku miasta i wody.

Hastings

Osady z całodobową opieką – odosobniona wioska na The Stade, falistym odcinku brzegowym poniżej piaskowcowych klifów, które zamykają dawną dzielnicę rybacką. Malownicze i odizolowane miejsce znajduje się tuż obok centrum miasta. Stwarza to idealne warunki do budowy domów z całodobową opieką, na które istnieje bardzo duży popyt.

Wyspy środowiskowe – kurort leczniczy zastępuje zaniedbane XIX-wieczne moło dzięki planom ochrony wybrzeża i pragnieniu zbadania współczesnych metod budownictwa w stronę morza przy zaakcentowaniu wzajemnej relacji Hastings z jednym stałym bogactwem – rekreacją i wodą.

Eastbourne

Zdrowe krajobrazy – na przedmieściach Eastbourne, gdzie wiele edwardiańskich willi stojących na skarpie kredowego podłoża zostało w niewłaściwy sposób przywłaszczonych przez rozrastający się wydział zdrowia i rekreacji uniwersytetu Brighton, stworzono przychodnię zdrowia i segment dydaktyczny. Centrum przyjęło formę przyładka, tworząc zabudowane przejście między miastem a wsią i głęboki plan, w ramach którego zewnętrzne ogrody są ogniskami i połączeniami między różnymi programami.

Punkty spotkań – ośrodek konferencyjny i galeria wcinają się w bryłę dostojnego, lecz podupadającego, fortu napoleońskiego na nadbrzeżu, co ma odmłodzić ważny artefakt historyczny przez przypisanie mu związku ze znaczącym sektorem gospodarki miasta. Interwencja ta zmienia charakter związku miasta z morzem.

7. Wnioski

Sposób, w jaki miasta nadmorskie przekształcały się w obliczu rosnących żądań ze strony przemysłowej turystyki, cechowała ambicja i pomysłowość. Proces podupadania miast wyzwala wyzwania nie mniejsze od XIX-wiecznych.

Pracownia projektowa traktuje temat odzysku miast z pozycji, która wykorzystuje powiązania przestrzenne, kulturowe i infrastrukturalne – place, parki i trasy – jako punkt wyjścia. Bierze pod uwagę potrzebę stworzenia radykalnej redefinicji miasta, która korzysta z dotychczasowych wzajemnych relacji z morzem.

Wyjątkowość miasta nadmorskiego najlepiej wyraża fundamentalny konflikt między atrakcyjnością a niebezpiecznością morza. W takich miejscach widzimy największe przestrzenie miejskie – przestrzenie, które kończą się na linii horyzontu. Pusta przestrzeń morza, która definiowała skalę XIX-wiecznej promenady, powinna również definiować przestrzenną syntaksę nadmorskiego miasta XXI wieku.

Przypisy

- ¹P. Theroux, *Nadmorskie królestwo*, Penguin 1984 – Theroux opisuje wiele miejsc na wybrzeżu Zjednoczonego Królestwa (zwłaszcza w Anglii) jako świat zurbanizowany i odizolowany, złożony z różnorodnych form budownictwa, oddalony od „bryły” lądu, graniczny, niedostępny z linii brzegowej i nieskończonego horyzontu.
- ²Ustawa o świętach państwowych z 1871 r.
- ³W 1968 roku nad angielskim morzem spędzało wakacje 75% urlopowiczów, a w 1999 roku – zaledwie 44%.
- ⁴W 2002 roku odbyła się konferencja promująca odzysk wybrzeża, sponsorowana przez CABE (Komisja Architektury i Środowiska Zabudowanego). Komisja Selekcyjna Społeczności i Samorządu bierze pod uwagę specyfikę wymagań i olbrzymi potencjał nadmorskich miast. Władze lokalne, agencje rozwoju regionalnego i prywatne korporacje tworzą spółki mające na celu odzyskanie obszarów nadmorskich.
- ⁵„Tradycyjny” krajobraz regionu (Wzgórza Południowe), unieśmiertelniony przez wielu malarzy i pisarzy, stał się w okresie międzywojennym symbolem angielskiej wsi.
- ⁶MVRDV, 1994, *Costa Iberica – Poprawa miasta rekreacyjnego*, ACTAR.
- ⁷Plan SEERA (Zgromadzenie Regionalne Anglii Południowo-Wschodniej) dzieli region na dwie połowy pod względem charakterystyki ekonomiczno-demograficznej. Wiele działań na rzecz odzysku ma silne podłoże lokalne.
- ⁸Badania i studia dowiodły, że pas nadmorski z ok. 1,9 mln mieszkańców nie ma ani jednej autostrady, która ciągnęłaby się na całej jego długości. Głównych ośrodków miejskich nie łączy żadna szybka linia kolejowa. Nie ma też połączenia z Londynem ani z szybką linią kolejową między Londynem a kontynentem europejskim, która biegnie zaledwie 55 km na wschód. Przejechanie pasa samochodem zajmuje prawie 3 godz., pociągiem – ponad 3 godz. Podróż z dowolnego punktu pasa do centrum Londynu (80–120 km) zajmuje ok. 1,5 godz.
- ⁹Program koncentruje się na „szkolnictwie, handlu, szerokopasmowej technologii komunikacyjnej, transporcie i odrodzeniu urbanistycznym”. Organizuje się konkursy architektoniczne z udziałem architektów MSZ i wspólnoty promocyjnej. Infrastrukturę dydaktyczną usprawniają uniwersytety w Greenwich, Brighton i Sussex.
- ¹⁰Ogromna przystań i teren mieszkalny – port suwerenny – na nadmorskiej ziemi na wschód od miasta, gdzie wcześniej wydobywano żwir, zapewniły miejsce wielu nowym domom, ale niewielu niezbędnym usługom.

1. Introduction

This paper is about a particular form of urbanization – the English seaside town, its growth, decline and the search for urban scenarios for its future, which attempt to:

- acknowledge the uniqueness of coastal landscapes and their propensity to attract urban settlement,
- search for a level of ambition, once a prerequisite during a time of unprecedented industrial and transportational expansion,
- create new programmatic territories between city and water.

The work discussed is by the tutors and students of "Sea Space" – one of 4 design studios that make up the Masters level Diploma in Architecture at the University of Portsmouth School of Architecture. The studio uses the coastal region between Southampton and Hastings as a "study base" in which to analyse the condition and speculate upon the future of this unique strip of urbanized and "recreationalized" landscape. Over the two previous years the studio has worked Hasting and Eastbourne respectively. This year it has begun studies in Hayling Island and hopes to discuss this work in a future paper.

2. Coastal background

As an island nation, our relationship in the UK to the line between land and sea is deeply rooted. However, when visiting a seaside town what we are most aware of is a sense of nostalgia¹. For 200 years the seaside has played a central part in English recreational culture. In the 18th century the search for health encouraged the development of the resort. During the 19th and early 20th century swifter transport and legislation² combined to make seaside towns more accessible and by the end of this period most resorts were well established, with regular weekend trips becoming part of the culture of all classes of society. Seaside architecture, never afraid of being bold and idiosyncratic, continued to develop up to the 2nd world war.

From the 1960s onwards though, mass tourism expanded beyond UK shores, leaving many coastal economies in decline³. Today many seaside towns continue to suffer from under investment but a number of organizations are now concerning themselves with this problem⁴.

Seaside towns are unique because of their particular climate, remoteness and ageing and transient populations. They exist, literally, at a threshold to which we are drawn and yet feel to be so remote. To regenerate such towns requires unique and sometimes radical solutions – urban design ideas must look beyond conventional precedents.

3. Strip-city

Along the southeast coast urban settlement has spread in the only way it can as protected landscapes to the north⁵ squeeze it along 160 km of shoreline – a precursor, one might say, for the international nature of coastal development today⁶. We have come to use the term "Strip-City" for this long and thin amalgam of coastal cities, ports, suburbs, rural enclaves, demographic ghettos, under-invested infrastructures, thriving marinas and semi-derelict promenades.

But little "formal" or coordinated recognition of this coastal ribbon seems to exist⁷ and this could be said to contribute to its shortcomings as a more singular urban entity⁸.

For these reasons alone we feel that Strip City's qualities and potential deserve recognition and are a rich subject for urban research.

4. Locations

Hastings

Hastings acquired strategic importance under William of Normandy and during medieval times was a major port. It later grew initially as an exclusive resort but with the onset of the railways its growth became rapid, creating a town of promenades, arcadian vistas, grand hotels and elegant villas. Much of this heritage remains but substantial decline has occurred over recent decades.

A regeneration program is currently being orchestrated by SEEDA who have convened a development company set up by the Hastings and Bexhill Task Force⁹. This has led to significant building projects in the town. Large sites have been bought for development and outlying housing estates have been singled out for regeneration.

Eastbourne

Eastbourne emerged as a fashionable resort in just forty years from 1859 onwards and its spacious streets are testament to a wholly new plan superimposed upon open grazing land. The town's urbane qua-

lities were promoted to set it apart from its older neighbours. In many ways it continues to do so today and it is distinguished far less by issues of decline than it is by a high proportion of elderly residents.

Eastbourne's recent expansion has gone some way to redress this demographic imbalance. But such developments are acknowledged by some to have lacked long term ambition¹⁰, and a broader vision for the town is being sought that is capable of radically shifting its appeal, diversity and direction as a seaside resort.

5. Precedent & context

In addition to studying the above locations students have considered another coastal urban exemplar as well as critical ideas of place and authenticity.

Barcelona offers a relevant urban reference by demonstrating an example of the city reinventing its coast – the Olympic Village to Forum 2004 – in order to reintroduce itself to the sea. It also demonstrates the value of an urban social and infrastructural system – the Cerda grid – when applied to the need for urban coastal development.

In the studio's second year, students were invited to critically consider both the uniqueness of coastal landscapes as well as the resort's propensity to aspire toward "sameness". Two critical readings: Christian Norberg-Schulz' *The Phenomenon of Place* and Umberto Eco's *Travels in Hyper-Reality* – were discussed in this light. Where one considers our understanding of the "authentic character" of a *place*, the latter questions the distinction between authenticity and fakery.

This led to a brief analysis of various recreational paradigms, including: Coney Island, the town of Seaside in Florida, Forum 2004 in Barcelona and Blackpool's Pleasure Beach. Together, these activities aimed to provide a means to critically understand the relationship between recreation and urbanisation.

6. Projects

Student design projects have both used and questioned some aspects of the regeneration and planning strategies being pursued. A critical view of SEEDA's work in Hastings for example might suggest that they appear to see the creation of new buildings as the sole key to providing urban regenerative impetus, rather than creating new urban spaces that are tied to new infrastructures. The 13 projects completed by the final diploma year group, 4 of which are summarized below, have therefore expanded upon such strategies, seeing both towns within the larger cultural, political and geographical context of Strip-City.

A series of connected programmatic territories were investigated and designed as contained urban spaces that:

- used the character of the seafront,
- were characterised by existing and new buildings,
- positively redefined the town's existing demographic characteristics,
- emphasized and characterized the town's existing and potential points of arrival,
- manipulated the landscape of the edge along which town and water meet.

Hastings

Sheltered Settlements – A retirement village at The Stade, a slither of shoreline beneath the sandstone cliffs that bring to an abrupt halt the old fishing quarter. The site is at once dramatic and remote whilst lying just meters away from the centre of the town. This renders it ideal for sheltered housing, for which there is great demand but inadequate supply.

Environmental Islands – A spa resort replaces the derelict 19th century pier by pursuing an environmental agenda for coastal protection and a wish to explore contemporary methods of building into the sea, so re-emphasizing the purpose of Hastings' reciprocal relationship with its one constant resource – recreation and water.

Eastbourne

Healthy Landscapes – A medical surgery and teaching unit is created within Eastbourne's suburbs, where many of the Edwardian villas that climb the escarpment of the chalk downland have been inadequately appropriated by Brighton University's expanding health and fitness faculty. The centre assumes the form of a promontory, creating a built transition between town and country and providing a deep plan within which external gardens provide foci for and links between the different programs.

Meeting Points – A conference centre and gallery are inserted over and into the core of a prominent but decaying Napoleonic fort on the seafront in an attempt to rejuvenate a significant historical artefact by assigning it relevance to a significant sector of the town's economy. This intervention, in turn, reinvents, at this location, the relationship between town and sea.

7. Conclusion

Ambition and inventiveness characterised the way in which seaside towns transformed themselves when faced with the overwhelming demands of industrialized tourism. Their decline presents them with urban demands that are no less challenging than those of the 19th century.

The studio's studies have approached the subject of urban regeneration from a position that uses the spatial, cultural and infrastructural linkages – squares, parks and routes – as the starting point. It considers their needs to demand urban redefinition that is radical but which utilizes its hitherto constant reciprocity with the sea.

It is the fundamental conflict between the sea's ability to attract and to threaten that encapsulates the uniqueness of the coastal town. In such places we are presented with the biggest of urban spaces – spaces that end at the horizon. The empty space of the sea defined the scale of the 19th century promenade and it should define the spatial syntax of the 21st century seaside town.

Endnotes

¹P. Theroux, *The Kingdom by the Sea*, Penguin 1984 – Theroux describes, in many places along the UK coast (and especially in England), a world at once urbanised and remote, compounded by development of various kinds precisely because of its perceived distance from the "body" of the land, its liminal quality unattainable once away from the shoreline and its endless horizon.

²Bank Holiday Act, 1871.

³The English seaside holiday accounted for 75% of all main holidays in 1968 but only 44% by 1999.

⁴A conference, sponsored by CABE (Commission for Architecture and the Built Environment), was held in 2002 to promote seaside regeneration. The Communities and Local Government Select Committee now recognizes the

uniqueness of the acute demands as well as the huge potential of seaside towns. Many local authorities, regional development agencies and private corporations have created partnerships with the aim of regenerating coastal areas.

⁵The "traditional" landscape of this area (The South Downs) has been patronized by many painters and writers alike and became, between the wars, emblematic of the English countryside.

⁶MVRDV, 1994, *Costa Ibirica – Upbeat to the Leisure City*, ACTAR.

⁷The SEERA (South East England Regional Assembly) Plan divides the area in two in terms of economic and demographic characteristics. Otherwise, many incentives for regeneration are more locally based.

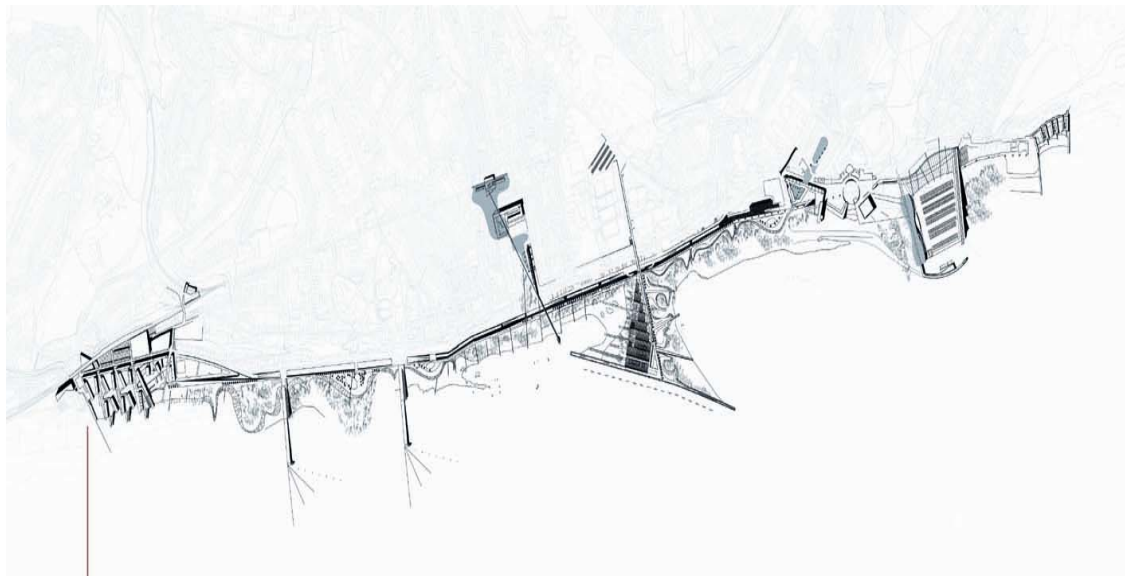
⁸The studio's research has found that, as a city of approximately 1,9 million inhabitants, Strip-City has not one motorway that runs its full length. No truly fast rail link connects any of its main urban centres to each other, to London or to the rapid rail link between London and Europe, which lies only 55 km to its east. It can take nearly 3 hours to travel the length of Strip-City by road and over 3 hours by rail. At no point within Strip-City is it possible for the journey of between 80 and 120 km to central London to be made in much under 1½ hours.

⁹The program focuses on: "education, business, broadband communication technology, transport and urban renaissance". Architectural competitions have been held, attracting names such as Foreign Office Architects, and Foster Associates. Greenwich, Brighton and Sussex universities have been involved in setting up new further and higher educational facilities there.

¹⁰A huge marina and residential development – Sovereign Harbour – on coastal land to the east of the town, previously used for gravel extraction, has provided many new homes but few necessary attendant services.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Theroux P., *Nadmorskie królestwo*, Penguin 1984.
- [2] Nairn I., Pevsner N., *Budynki Anglii – Sussex*, Penguin 2000.
- [3] MVRDV, *Costa Ibirica – Poprawa miasta rekreacyjnego*, ACTAR, 1994.
- [4] Brandon P., *Wzgórza Południowe*, Phillimore 1999.
- [5] SEEDA, *Literatura*, 2004.
- [6] UK Census 2001.
- [7] Strona internetowa Automobile Association (AA).
- [8] Strony internetowe National Rail.

II. 1. Hastings – miasto pasa nadmorskiego
III. 1. Hastings – "Strip City"